

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

5 (405)

SEPTEMBER-OCTOBER 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой

грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и WoS и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н = 2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 5. Number 405 (2023), 509-523
<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.606>

UDC636:658:53:001.891.573

© **A. Mutaliyeva***, **M. Uskenov**, **M. Saparbayev**, **A. Issakhmetova**,
B. Orazova, 2023

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
E-mail: alua012@mail.ru

FORMATION OF EFFECTIVE INNOVATIVE DAIRY PROCESSING COOPERATIVES BASED ON THE COOPERATION OF PRIVATE SUBSIDIARY FARMS IN KAZAKHSTAN

Aigul Mutaliyeva — doctoral student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.
E-mail: Alua012@mail.ru. ORCID:0000-0002-4268-9382;

Makhalbay Uskenov — c.e.s, docent, Department “Accounting and Audit”, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: 87053633007@mail.ru. ORCID: 0000-0002-1360-7659;

Marat Saparbayev — c.e.s, docent Department of Economics, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: marat_6@mail.ru. ORCID: 0009-0007-8167-4347;

Ainash Issakhmetova — c.e.s, docent Department of Economics, Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: I_a_n@inbox.ru. ORCID: 0000-0001-7417-3789;

Bibigul Orazova — c.e.s, Department of Economics, Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: I_a_n@inbox.ru. ORCID: 0000-0001-7417-3789.

Abstract. As a result of the transformations carried out in the dairy cattle industry of Kazakhstan, the vertical economic ties that have developed between the previous state farms, collective farms and dairy plants for the production, processing and sale of dairy products have been almost completely eliminated. Analysis of the categories of dairy cattle farms in the Turkestan region shows that the share of milk produced by personal subsidiary farms in the total volume of milk produced in the region in 2021 amounted to 93.4 %, while the share of land provided in the total area of agricultural fodder crops of the region for grazing by personal subsidiary farms is only 1.8 % and is not supported by any one state and local authority. During the study, it was found that the dairy company "FoodMaster-Shymkent" LLP, located in Tolebi district, in order to increase the range of dairy products, implemented a new innovative approach to organizing the sale of dairy products, collecting and processing 25.0–30.0 tons of milk per day from personal subsidiary farms from 13 rural settlements of the district on a contract cooperative based on. The dairy

company "FoodMaster-Shymkent" LLP is an innovative milk processing company that has fully implemented 12 units of production and product innovations, 12 units of organizational innovations, 14 units of marketing innovations (milk collection - processing - packaging - sale), i.e. a unique integrative production link. The author's version of the organization and creation of innovative milk processing cooperatives under the contract on the basis of the cooperative process of personal subsidiary farms is proposed. This milk processing cooperative, along with the collection and sale of milk from personal subsidiary farms, offers to take on responsibilities for processing land plots, foraging, providing breeding young animals, performing production and technical functions, and implementing state support for personal subsidiary farms.

Keywords: personal subsidiary farming, dairy products, innovations, innovative activity, cooperation, cooperative relations, cooperatives, organizational innovations, marketing innovations

© А.А. Муталиева*, М. Ускенов, М. Сапарбаев, А.Н. Исахметова,
Б.Б. Оразова, 2023

М. Ауэзов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан.
E-mail: alua012@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДА ЖЕКЕ ҚОСАЛҚЫ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫАРА КООПЕРАЦИЯ НЕГІЗІНДЕ ТИІМДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ СҮТ ӨНДЕУ КООПЕРАТИВТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Муталиева Айгуль Алимжановна — М. Ауэзов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті
“Экономика” кафедрасының докторанты, Шымкент, Қазақстан

E-mail: Alua012@mail.ru. ORCID:0000-0002-4268-9382;

Ускенов Махалбай — М. Ауэзов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, экономика
ғылымдарының кандидаты, “Есеп және аудит” кафедрасының доценті, Шымкент, Қазақстан

E-mail: 87053633007@mail.ru. ORCID: 0000-0002-1360-7659;

Сапарбаев Марат — Орта Азиялық инновациялық университет, экономика ғылымдарының
кандидаты, “Экономика” кафедрасының доценті, Шымкент, Қазақстан

E-mail: marat_6@mail.ru. ORCID: 0009-0007-8167-4347;

Исахметова Айнаш Ниязовна — Орта Азиялық инновациялық университет, экономика
ғылымдарының кандидаты, “Экономика” кафедрасының доценті, Шымкент, Қазақстан

E-mail: I_a_n@inbox.ru. ORCID: 0000-0001-7417-3789;

Оразова Бибигуль Балтабаевна — Ж.А.Ташенов атындағы университет, экономика
ғылымдарының кандидаты, “Экономика және құқық” кафедрасы, Шымкент, Қазақстан

E-mail: bika77.77@mail.ru. ORCID: 0000-0002-1813-7836.

Аннотация. Қазақстанның сүт шаруашылығы саласында жүргізілген қайта қалыптастырудың нәтижесінде сүт өнімдерін өндіру, өңдеу және сату бойынша алдыңғы кеңшар, ұжымшар және сүт кешендері арасында қалыптасқан тік экономикалық байланыстар толығымен дерлік жойылды. Түркістан облысындағы сүт шаруашылығы санаттарын талдау, облыстағы жалпы өндірілген сүт көлеміндегі жеке қосалқы шаруашылықтардың өндірген сүт үлесі 2021 жылы 93,4 % құрағанын, ал, сол жеке қосалқы шаруашылықтарға

мал бағуға облыстағы жалпы ауыл шаруашылығы мал азықтық дақылдар алқабындағы берілген жер үлесі 1,8%-ды ғана құрайтындығы және оларға ешбір мемлекеттік және жергілікті басқару ұйымдарынан қолдау көрсетілмейтіндігі анықталды. Зерттеу барысында Төлеби ауданында орналасқан ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясы сүт өнімдерінің ассортиментін арттыру мақсатында келісім-шарт арқылы кооперациялық байланыс негізінде ауданның 13 ауылдық елді мекендегі жеке қосалқы шаруашылықтардан, арнайы меншікті сүт көліктермен күніне 25,0–30,0 тонна сүт жиып, өңдеп сүт өнімдерін сатуды ұйымдастырудың жаңа инновациялық тәсілін жүзеге асырғаны айқындалды. ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясы сүтті өнеркәсіп технологиясы негізінде өңдеу мақсатында 12 бірлік өндірістік және өнімдік инновацияны, 12 бірлік ұйымдық және қызметтік инновацияны, 14 бірлік маркетингтік инновацияны (сүт жию - өңдеу - буып түю - сату) яғни, тік интеграциялық өндірістік байланысты біртұтас өз өндірісіне толық ендірген инновациялық сүт өңдеу компаниясын құрғандығы айқындалды. Жеке қосалқы шаруашылықтарыара кооперациялық үрдіс негізінде келісіммен сүт өңдеу инновациялық кооперативтерін ұйымдастыру, құрудың автор нұсқасы ұсынылды. Бұл сүт өңдеу кооперативтері жеке қосалқы шаруашылықтардың сүттерін жию, өңдеу, сатумен бірге, олардың жер телімін өңдеу, жем-шөп дайындау, нәсілді мал төлімен қамтамасыз ету, өндірістік-техникалық қызметтерді атқаруды, жеке қосалқы шаруашылықтарына мемлекеттік қолдау көрсетілуін жүзеге асыруды өз міндеттеріне алуы ұсынылады.

Түйін сөздер: жеке қосалқы шаруашылық, сүт өнімдері, инновация, инновациялық қызмет, кооперация, кооперациялық байланыс, сүт өңдеу, кооперативтер, ұйымдық инновация, маркетингтік инновация

© А.А. Муталиева*, М. Ускенов, М. Сапарбаев, А.Н. Исaxметова,
Б.Б. Оразова, 2023

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан.
E-mail: alua012@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ НА ОСНОВЕ КООПЕРАЦИИ ЛИЧНЫХ ПОДСОБНЫХ ХОЗЯЙСТВ В КАЗАХСТАНЕ

Муталиева Айгуль Алимжановна — докторант кафедры “Экономика”, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

E-mail: Alua012@mail.ru. ORCID: 0000-0002-4268-9382;

Ускенов Махалбай — кандидат экономических наук, доцент кафедры “Учет и аудит”, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

E-mail: 87053633007@mail.ru. ORCID: 0000-0002-1360-7659;

Сапарбаев Марат — кандидат экономических наук, доцент кафедры “Экономика”, Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан

E-mail: marat_6@mail.ru. ORCID: 0009-0007-8167-4347;

Исaxметова Айнаш Ниязовна — кандидат экономических наук, доцент кафедры “Экономика”,

Центрально-Азиатский инновационный университет, Шымкент, Казахстан

E-mail: I_a_n@inbox.ru. ORCID: 0000-0001-7417-3789;

Оразова Бибигуль Балтабаевна — Университет им. Ж.А. Ташенова, кандидат экономических наук, кафедра “Экономика и право”, Шымкент, Казахстан

E-mail: bika77.77@mail.ru. ORCID: 0000-0002-1813-7836.

Аннотация. В результате проведенных преобразований в отрасли молочного скотоводства Казахстана практически полностью ликвидированы вертикальные экономические связи, сложившиеся между совхозами, колхозами и молочными комбинатами по производству, переработке и реализации молочной продукции. Анализ по категориям хозяйств молочного скотоводства в Туркестанской области показывает, что доля молока, произведенного личными подсобными хозяйствами в общем объеме произведенного молока в области, в 2021 году составила 93,4 %, тогда как доля предоставленных земель в общей площади сельскохозяйственных кормовых культур области для выпаса скота личными подсобными хозяйствами составляет всего 1,8 % и не поддерживается ни одной государственной и местной властью. В ходе исследования было установлено, что молочная компания ТОО «ФудМастер-Шымкент», расположенная в Толебийском районе, в целях увеличения ассортимента молочной продукции реализовала инновационный подход к организации реализации молочной продукции, собирая и перерабатывая 25,0–30,0 тонн молока в день из личных подсобных хозяйств из 13 сельских населенных пунктов района на контрактной кооперационной основе. Молочная компания ТОО «ФудМастер-Шымкент» является инновационной молокоперерабатывающей компанией, полностью внедрившей в свое производство 12 единиц производственных и продуктовых инноваций, 12 единиц организационных инноваций, 14 единиц маркетинговых инноваций (сбор молока - переработка - упаковка - продажа), т.е. уникальную интегративную производственную связь. В статье предложен авторский вариант организации и создания инновационных молокоперерабатывающих кооперативов по контракту на основе кооперационного процесса личных подсобных хозяйств. Этот молокоперерабатывающий кооператив, наряду со сбором, реализацией молока личных подсобных хозяйств, предлагает взять на себя обязанности по обработке земельных участков, заготовке кормов, обеспечению племенного молодняка, выполнению производственно-технических функций, осуществлению государственной поддержки личных подсобных хозяйств.

Ключевые слова: личное подсобное хозяйство, молочные продукты, инновации, инновационная деятельность, кооперация, кооперационные связи, кооперативы, организационные инновации, маркетинговые инновации

Кіріспе

Қазақстанның егемендік алып, нарықтық экономикаға өтуінен бастап, ауыл шаруашылығы саласында, соның ішінде, сүт бағытындағы мал

шаруашылығында жекешелендіру негізінде экономиканы қайта құру, сүт шаруашылығы саласының құрылымдық, шаруашылық ұйымдық-құқықтық түрін өзгертті. Ауыл шаруашылығы саласында алдыңғы ұжымшар мен кеңшарлардың жабылуымен олардың орнына акционерлік қоғамдар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, өндірістік кооперативтер, шаруа (фермер) қожалықтары ұйымдасып, қалыптасты. Сонымен бірге, Қазақстанның ауыл шаруашылығында шаруашылық санаттарының бірі болған, алдыннан қалыптасып дамып келе жатқан жеке қосалқы шаруашылықтар өз жер телімдерінде жеке қосалқы (жанұя) шаруашылықтарын, ары қарай, дамытып шаруашылық қызметтерін атқаруда (Ускенов, 2014).

Бірақ, жеке қосалқы шаруашылықтары үшін мемлекет тарапынан ешбір қолдау, несиелік жеңілдіктері, өнімдерін сатып алу немесе өңдеу көзделмеген, сонымен бірге, жеке қосалқы шаруашылықтарды нәсілді сүтті мал төлімен қамту және ветеринариялық дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету осы уақытқа дейін қарастырылмаған.

Тек, жеке қосалқы шаруашылықтарына кооперация негізінде іріленген кооперативтер мен бірлестіктер құрса ғана, мемлекет тараптан қолдау көрсетілуі, субсидия, несиелік жеңілдіктер беру мүмкіндігі «Жеке қосалқы шаруашылық туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 31 желтоқсандағы № 985 қаулысында жобаланды. (Жеке қосалқы шаруашылық туралы, 2021).

Жеке қосалқы шаруашылықтарға кооперация негізінде бірлестік (кооператив) құрған жеке қосалқы шаруашылықтар шикі-сүттерін жаңа инновациялық технологияларды ендірген сүт өңдеуші, сатушы кооперативтерге келісім арқылы жиып бере отырып, озық индустриалдық тәсілдер негізінде кең ассортиментте сүт өнімдерін өндіруді жүзеге асырады, жеке қосалқы шаруашылықтардың әлеуметтік-экономикалық жағдайының өсуін қамтамасыз етеді.

Сондықтан, жеке қосалқы шаруашылықтарына кооперациялық негізде жаңа инновациялық сүт өңдеу-сату бірлестіктерін (кооперативтерін) құру, инновациялық жаңа өндірістер мен өнімдерді, инновациялық ұйымдастыру тәсілдері мен үлгілерді өндірістерге ендіру, ондағы инфрақұрылымдық қызметтерді кооперация негізінде озық техника және технологиялар жәрдемінде жүргізу, елдегі сүт саласының қарқынды экономикалық өсуіне, сала мен шаруашылықтардың бәсекелік қабілеттігінің артуына негіз болады (Жеке қосалқы шаруашылықтары қызметтері бойынша қолданыстағы заңдарға жасалған өзгерістерде, 2021).

Жеке қосалқы шаруашылықтардың кооперациялық байланыс негізінде бірлесе қызмет атқаруы, оларға шаруашылықтар шығындарын үнемдеуге, кооперациялық бірлесудің артықшылықтарын пайдалана отырып инновациялық кооперативтік табысты алуға мүмкіндік жаратады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында заманауи талдау әдістері, оның ішінде талдау және

синтез, экономикалық-статистикалық талдау, индекстік талдау, өндірістік-шаруашылық мәселелерді талдауға мүмкіндік беретін өткен тәжірибелерге негізделген expertтік бағалау, салыстыру және қорытындылау әдістері қолданылды.

Евроодақ елдерінде барлық фермерлер бір немесе бірнеше кооперативке мүше болып, келісім-шарт негізінде сүт өңдеу және маркетингтік қызмет көрсетуге кооперативтерге бірлеседі, оларға зерттеу нәтижелерін, инновациялық жетістіктерін өндіріске ендіру мемлекеттік (еуропа аралық) тараптан реттеу және қолдау көрсетіледі. Кооперативтер өз мүшелеріне өндіріс құралдармен, салада «инновациялық климатты» орнату, қолдау көрсету бойынша инновацияның жоғары тиімді амалдары мен тетіктерін, үлгілерін ендіруді жүзеге асырады (Ускенов т.б., 2022).

ЕврАзия экономикалық одақ елдерінде ауыл шаруашылығы кооперативтеріне берілетін несиелер бойынша пайыз мөлшерін субсидиялау, кооперативке біріккен жеке қосалқы шаруашылықтары малдарын вакцинациялауды қаржыландыру, кооперативке техникалар мен технология, малға лизинг негізінде қаржыландыруды мемлекеттік қолдау көрсету жолға қойылғаны анықталды (Муталиева т.б., 2023).

Қазақстан және Түркістан облысы сүт шаруашылығында қайта қалыптастыру барысында ел ішіндегі ірі қара мал басының, үлкен бөлігі жеке қосалқы шаруашылықтарында сақталып қалды. Бұл ауылдық елді мекендерде өз еріктерімен, жанұя мүшелерін сүт және ет өнімдерімен қамтамасыз ету мақсатында дәстүрлі ұйымдастырылған жеке қосалқы шаруашылықтардың орналасуы мен шоғырлану ерекшеліктеріне байланысты, себебі, бұл шағын жеке қосалқы шаруашылықтар мен отбасы шаруашылықтары болғандықтан, техникалық дамымаған, тауарлық деңгейі төмен, өз күштерімен отбасы сұранысын азық-түлікпен қамтамасыз етіп жүрген шаруашылық санатының бірі болып табылады.

Ірі сүт өндіруші ұйымдар мен сүт кешендері өз өнімдерін өткізу және сатуда айтарлықтай қиындықтарға тап болса, майда және шағын сүт өндірушілер үшін өз өнімдерін өткізу, сату олар үшін өте шешілмейтін мәселеге айналды, әсіресе, жеке қосалқы шаруашылықтардың көпшілігі өздерінің жеке меншігіндегі (1–2 сиырдан) аз мөлшерде өндірілген сүт өнімдерін сату үлкен қиыншылық туындатуда, және сүттің аз көлемде өндірілуі себебінен, қажетті мөлшерде табыс ала алмауда. Нарық жағдайында жеке қосалқы шаруашылықтарының табысының қомақты бөлігі олардың әртүрлі төлемдері мен алымдарына төленуде (Ускенов т.б., 2021)..

Сүтті өткізу және сату нарығынан алыста орналасқан сүт өндірушілер ерекше қиындықтарды бастан кешіруде, себебі соңғы кездері жанар-жағармай майдың бағасының күрт өсуіне байланысты көлік шығындары айтарлықтай өсті. Жеке қосалқы шаруашылықтардың өндірген сүт өнімдерін сату және өткізу жүйесі іс-жүзінде толық шешімін таппай келеді.

Жеке қосалқы шаруашылығы — жеке тұрғындардың және оның отбасы

мүшелерінің елді мекенде орналасқан жер телімінде өнімдер өндіру және қайта өңдеу бойынша өздерінің жеке тұтынуына, жеке мұқтаждықтарын қанағаттандыру үшін сатуына негізделген елдегі шаруашылық санатының бірі болып саналады. Жеке қосалқы шаруашылығы ел ішінде барлық аймақтарда және барлық елді мекендердегі тұрғылықты тұрғындардың қосалқы жер телімінде орналасқан, ұйымдастырылған жеке шаруашылық (Жеке қосалқы шаруашылық туралы, 2021).

Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласында нарықтың талаптарына сай ауыл шаруашылығы құрылымдарының қазіргі таңдағы қалыптасуы мен дамуы, олардың ішінде жеке қосалқы шаруашылықтардың экономикадағы орны мен ролі, жеке қосалқы шаруашылықтарын инновациялық кәсіпкерлік рухта терең зерттеуді, дамыған шет елдер тәжірибесін отандық жеке қосалқы шаруашылықтар ара кооперациялық байланыс негізінде қарқынды дамуын, ұйымдық, ұйымдастырушылық және басқарушылықта болып жатқан инновациялық жетістіктерді ғылыми зерделеп, отандық сүт шаруашылығы өндірісінде қолдану басымды бағыт болуы тиіс.

Инновациялық сүт өңдеу-сату кооперативі бұл жеке қосалқы шаруашылықтары аралық кооперациялық байланыс негізінде құрылған «шикі-сүтті жию - қайта өңдеу - буып түю - сатуды» бірыңғай ұйымдастырған жаңа үлгіде қызмет атқаратын инновациялық сүт өңдеу-сату бірлестігі (кооперативі) деп тұжырымдама жасаса болады. Бұл тұжырымдаманың негізінде елдің сүт шаруашылығы саласындағы жеке қосалқы шаруашылықтарыара кооперация негізінде сүт өңдеу-сату кооперативтерін құру және дамытудың теориялық-әдістемелік негіздері ұсынылады (Муталиева т.б., 2022).

Нәтижелер және оларды талқылау

Жеке қосалқы шаруашылықтарынан басқа шаруашылық ұйымдардың түрлерінің көптігіне қарамастан, ірі-ірі маманданған сүт өндіру және сүтті өңдеумен шұғылданатын ел ішіндегі сүт шаруашылығы қызметін атқарып жатқан акционерлік қоғамдар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, өндірістік кооперативтердің елдегі өндіріліп жатқан сүт көлеміндегі үлесі 2021 жылы 8,3 %-ды ғана құрады, яғни сүт өндірісіндегі олардың ролі өте төмен. Түркістан облысында 2021 жылы сиыр саны 544,5 мың бас болды, ол ел ішіндегі жалпы сиыр санының 12,8 % үлесін құрайды.

1 кестеде Түркістан облысы және оның аудандарында 2019–2021 жж. орташа өндірілген сиыр сүті көлемі және ондағы шаруашылық санаттарының үлесі бейнеленген. Облыстағы ауылдық аудандар арасында сүт өнімдерінің ең көп үлесі негізінен жеке қосалқы шаруашылықтардың үлесінде екендігі анықталды: Келес ауданы – 99,2 %, Сауран ауданы – 99,3 %, Жетісай – 99,0 % болған болса, аудандар арасында жеке қосалқы шаруашылықтардың ең төмен үлесі Сайрам ауданы 85,2 %, Төлеби ауданында 94,4 %-ды құрады (Түркістан облысындағы ауыл, орман және балық шаруашылығы, 2017–2021. Статистикалық жинақ, 2022).

Кесте 1. Түркістан облысы және оның аудандарында 2019–2021 жж. орташа өндірілген сиыр сүті көлемі және ондағы шаруашылық санаттарының үлесі

Аудандар мен қалалар	Шаруашылықтың барлық санаттары		соның ішінде					
			Ауылшаруашылық кәсіпорындары		Жеке кәсіпкерлер, шаруа (фермер) қожалықтары		Жеке қосалқы шаруашылықтары	
	тонна	%	тонна	%	тонна	%	тонна	%
Түркістан облысы	756 275	100	31850	4,2	18121	2,4	706500	93,4
Бәйдібек ауданы	32800	100	-	-	2 700	8,2	30121	91,8
Жетісай	49 612	100	355	0,7	186	0,3	49071	99,0
Келес	52 731	100	-	-	390	0,8	52341	99,2
Қазығұрт	57 500	100	-	-	1 380	2,4	56120	97,7
Ордабасы	46 300	100	3 560	7,6	53	0,1	42 687	92,2
Отырар	25 360	100	284	1,1	4 350	17,1	20 726	81,7
Сайрам	139200	100	16250	1,7	4 400	3,1	118 550	85,2
Сарыағаш	55412	100	1650	3,0	434	0,8	53328	96,2
Сауран	54510	100	-	-	355	0,7	54155	99,3
Төлеби	72500	100	3 700	5,1	337	0,5	68463	94,4
Түлкібас	53 510	100	950	1,8	982	1,8	51578	96,4
Шардара	19 261	100	6	0,1	1 710	8,8	17 545	91,1

Түркістан облысындағы сүт шаруашылығы санаттарын талдау, облыстағы жалпы өндірілген сүт көлемінің 93,4 % жеке қосалқы шаруашылықтардың үлесінде, ал, мемлекеттік қолдау көрсетіліп жатқан ауыл шаруашылығы кәсіпорындары мен сүт компаниялардың үлесі 4,2 %, жеке кәсіпкерлер және шаруа (фермер) қожалықтарының үлесі небәрі 2,4 % құрайтындығын талдау нәтижесі көрсетті. 93,4 % үлесі бар жеке қосалқы шаруашылықтарына осы уақытқа дейін ешбір мемлекеттік және жергілікті органдардан қолдау көрсетілмегендігі анықталды.

Керісінше, Түркістан облысында жалпы ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алқабының шаруашылық санаттардағы үлес салмағы, 2021 жылы, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының үлесі 30,2 %, соның ішінде, мал азықтық дақылдар алқабы үлесі 19,9 %, жеке кәсіпкерлер мен шаруа (фермер) қожалықтарының үлесінде сәйкесінше 66,6 % және 78,2 % құраса, жеке қосалқы шаруашылықтардың үлесі 3,1 % және 1,8 % құрады, яғни жеке қосалқы шаруашылықтардың ірі кәсіпорындарға қарағанда 14 есе сүтті көп өндіргенімен, жеке қосалқы шаруашылықтардың малдарына азықтық жем-шөп дайындайтын, мал жаятын ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алқабы ірі кәсіпорындарға қарағанда 31 есе, мал азықтық дақылдар алқабы 48 есе төмен екендігі анықталды (Кесте 2), (Түркістан облысындағы ауыл, орман және балық шаруашылығы, 2017–2021. Статистикалық жинақ, 2022).

Кесте 2. Түркістан облысында жалпы ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алқабының шаруашылық санаттардағы көлемі және үлесі серпіні

Егістік алқабы	2019		2020	2021		2021 ж. 2019 ж., (+,-)
	мың гектар	%		мың гектар	%	
Шаруашылықтың барлық санаттары						
Ауыл шаруашылығы дақылдарының нақтыланған егістік алқабы	829,1	100	847,9	845,5	100	16,4
Мал азықтық дақылдар алқабы	201,6	100	212,8	215,3	100	13,7
Ауыл шаруашылығы кәсіпорындары						
Ауыл шаруашылығы дақылдарының нақтыланған егістік алқабы	247,7	29,8	259,2	256,0	30,2	8,3
Мал азықтық дақылдар алқабы	46,4	23,0	46,4	42,9	19,9	-3,5
Жеке кәсіпкерлер, шаруа (фермер) қожалықтары						
Ауыл шаруашылығы дақылдарының нақтыланған егістік алқабы	555,2	66,9	562,0	563,4	66,6	8,12
Мал азықтық дақылдар алқабы	150,7	74,7	161,6	168,4	78,2	17,7
Жеке қосалқы шаруашылықтары						
Ауыл шаруашылығы дақылдарының нақтыланған егістік алқабы	26,2	3,2	26,7	26,1	3,1	-0,1
Мал азықтық дақылдар алқабы	4,6	2,2	4,7	3,9	1,8	-0,5

Сондықтан, Түркістан облысындағы жеке қосалқы шаруашыларының жағдайы Қазақстанның барлық аймақтары мен ауылдың елді мекендеріндегі жеке қосалқы шаруашылықтарға тән, олардың малдарына азықтық жем-шөп дайындайтын, мал жаятын жайылым, азықтық дақылдар алқабы қарастырылмаған. Сондықтан, ауыл шаруашылығы дақылдарының егістік алқабының басқа санаттарға негізсіз, сауатсыз бөлінуі қайта қаралып, тиімсіз пайдаланбай жатқан егістік алқабы ел ішінде (елдің негізгі сүт үлесін (80–93,4 % аймақтарға қарай) өндіруші жеке қосалқы шаруашылықтарға (осы уақытқа дейін мемлекеттік қолдау көрсетілмеген немесе мал азықтық дақылдар алқабы жок) жеке тұрғындар шаруашылықтарына қайта бөлініп берілуі қажет, онсыз Қазақстанның сүт шаруашылығы саласы өткен отыз жылда ел тұрғындарының сұранысын қанағаттандыра алмауда. Сондықтан, отандық сүт өнімдерінің көлемінің жетіспеуі және сүт өнімдерінің тар ассортиментінің болуы сүтке тұтынушылар сұранысын қанағаттандыруға импорттық сүт өнімдерінің сатып алынуына тура келді. 2021 жылы импорттық сүт өнімдері көлемі ел ішінде 622,2 тн. құраса, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 14,9 % артқаны анықталды.

Түркістан облысы сүтті мал шаруашылығы қызметтерінің қазіргі жағдайы мен дамуы талданып, сүт шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігін арттыру мақсатында өндіріске ендірілген инновациялық қызметтер түрлері мен инновация саласындағы белсенділік деңгейі зерделеніп, ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт өңдеу компаниясының қазіргі қолданыстағы инновациялық қызметтерін талдау қорытындылары мен нәтижелеріне баға берілді.

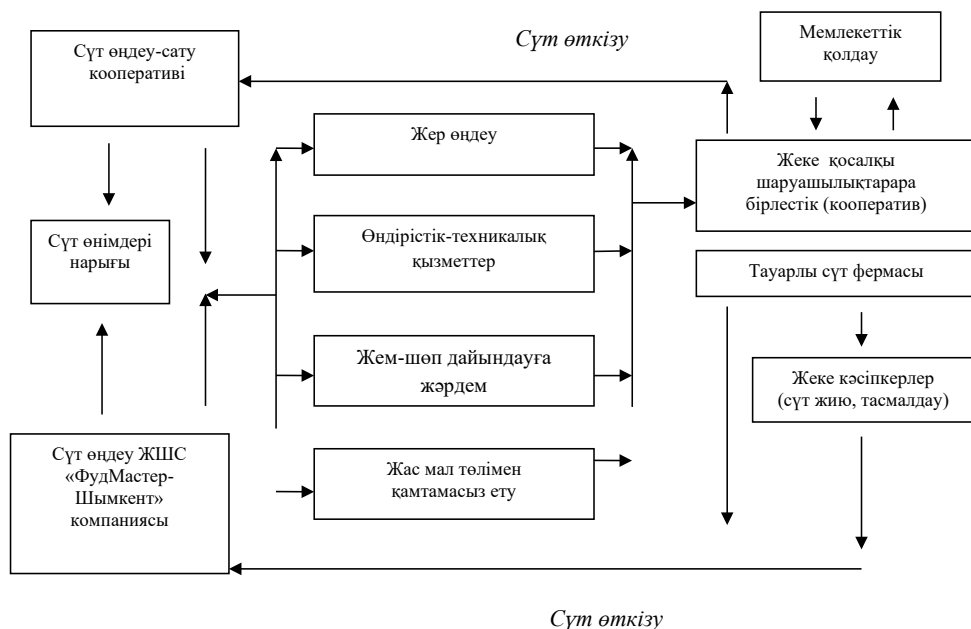
ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясы сүт өнімдерінің ассортиментін арттыру мақсатында инновациялық қызметтерді өндірісіне ендірі, қажетті шикі-сүтті сүт өндіруші жеке қосалқы шаруашылықтарынан келісім-шарт арқылы инновациялық кооперациялық байланыс негізінде жиып, сүт өндеп сатуды жүзеге асырды. ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясы 2021 ж. Төлеби ауданының 13 ауылдық округтеріндегі (54 елді мекеннен) жеке қосалқы шаруашылықтарынан сүт компаниясының меншікті арнайы сүт жинайтын көліктерімен күнніне орташа 25,0–30,0 тонна сүт жинап өндеуді қолға алды. Одан басқа, аудандағы ұзақ елді мекендерден өздігінен сүтті жинаушы жеке кәсіпкерлер жиылған сүттерін келісіммен сүт өндеу компаниясына тапсыруда. Жалпы, ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясының әр күнгі сүт өндеу қуаты 80,0 тонна сүтті құраса, қазіргі таңда, бұл сүт компаниясы 40,0–50,0 тонна сүтті терең өндеп, сатуды жүзеге асырған («Фуд Мастер-Шымкент» ЖШС статистикалық мәліметтері. 2017–2021).

Облыс деңгейіндегі жеке қосалқы шаруашылықтарында инновациялық жағалықтар мен идеяларды өндіріске ендіруде ғылыми сиымдылығы жоғары сүт өнімдері ассортиментін өндіру және өткізу мен сатуды жүзеге асыратын инновациялық сүт өндеу-сату кооперативтері негізінде стратегиялық дамытуды қолға алған жөн.

ЖШС «ФудМастер-Шымкент» компаниясы экономикалық қызмет түрлері бөлінісінде инновация түрлері бойынша инновацияның 4 түрінде қамтыған кәсіпорындар қатарына жатады, яғни, өнімдік инновациялар мен үрдістік инновациялар, маркетингтік инновациялар мен ұйымдық инновацияларды өз ішіне қамтыған.

ЖШС «Фуд Мастер-Шымкент» сүтті қайта өндеу өндірісі қалдықсыз технология негізінде қызмет атқару мақсатында 12 бірлік өнімдік инновацияларды жүзеге асырумен қатар, 14 бірлік маркетингтік инновацияларды өндіріске ендірі, олар: сүт нарғын құру, баға белгілеу, сатып алу, буып-оралған сүт, буып-оралған ұйыған сүттерді сату, буып-оралған мұздатылған қаймақ, буып-оралған айран, йогурттар, буып-оралған мұздатылған сары май, буып-оралған мұздатылған сырлар, буып-оралған мұздатылған ірімшік, сүзбе, мұздатылған балмұздақ; тоңазытылған балмұздақ, қорапта сүт ұнтағы; көтерме саудада сату; интернет желіде сату (ұсыныс), фирма дүкендерінде сату, жаңа жарнамалар, бренд имиджі, көтерме сауда, тікелей сату, сүт өнімдерін сату кезінде баға белгілеудің жаңа инновациялық маркетингтік стратегиялары қолданыс тапқан («Фуд Мастер-Шымкент» ЖШС статистикалық мәліметтері, 2017–2021).

Сурет 1. Жеке қосалқы шаруашылықтары сүт өндірісі бірлестігінің сүт өңдеу кооперативтері мен ЖШС «ФудМастер-Шымкент» компаниясы аралық байланыстар сызбасы

Елді мекендерде жеке қосалқы шаруашылықтарын қолдаудың бірнеше нұсқаларын ұсынамыз. Бұл мәселені шешудің бірінші нұсқасы — аумақтық қағйда бойынша жеке қосалқы шаруашылықтарын кооперациялық байланыс негізінде шаруашылықтараралық сүт өңдеу, сату кооперативтерін құру.

Бірінші нұсқа: Жеке қосалқы шаруашылықтарына кооперациялық байланыс негізінде бірлестік (кооператив) құрып, бірлестік арқылы жаңа инновациялық сүт өңдеу өндірістік кооперативін құрады, әр бір жеке қосалқы шаруашылықтар келісім-шарт негізінде кооперативтің қатысушысы-мүшесі болып табылады және олар өндірген шикі-сүттерін сүт өңдеу-сату кооперативіне тапсыруды өз міндеттеріне алады. Жеке қосалқы шаруашылықтары бір бөлшек сүтін өздері тұтынуы мүмкін, сонымен қатар қажет болса жеке қосалқы шаруашылығы тараптан отбасы мүшелері сүт өңдеу кооперативіндегі шаруашылық қызметтерді қажет болса атқара алады. Сүт өңдеу өндірістік кооперативі жеке қосалқы шаруашылықтарға олардың бірлестігі арқылы: жер телімін өңдеу, жем-шөп дайындауға жәрдем, жас мал төлімен қамтамасыз ету және өндірістік-техникалық қызметтерді оңтайлы мерзімде атқаруды, өндірілген өнімді өткізуге, жабдықтауға, жөндеу жұмыстарына, қаржылық немесе тауарлық несие негізінде алдыннан көмек көрсетуді келісім жасап өз міндеттеріне алады.

Екінші нұсқа: Түркістан облысының жеке қосалқы шаруашылықтарының шикі-сүтін өңдеу және сатумен шұғылданатын екі түрдегі кооперациялық байланыс қарастырылған:

- 1) Түркістан облысы аудандарындағы жеке қосалқы шаруашылықтардың

шикі-сүтін кооперациялық келісім-шарт бойынша өз меншігіндегі арнайы сүт көлігімен жиып, терең өңдеп, сүт өнімдерін сатумен шұғыланыатын ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт өңдеу компаниясы.

2) аудандағы елді мекендердегі жеке қосалқы шаруашылықтардың шікі-сүтін кооперация үрдісі негізінде жыйып өңдейтін инновациялық сүт өңдеу-сату кооперативі. Бұл кооператив өңделген сүт өнімдерін өткізу және сатумен шұғылданады. Сонымен бірге, бұл кооператив жеке қосалқы шаруашылықтарға: жер телімін өңдеу, жем-шөп дайындауға жәрдем, жас мал төлімен қамтамасыз ету және өндірістік-техникалық қызметтерді атқарады, жабдықтауға, жөндеу жұмыстарына, қаржылық немесе тауарлық несие беруге қолдау жасайды.

Аудандағы жеке қосалқы шаруашылықтар өздері өндірген шікі-сүттерін нарық бәсекесіне сай, жоғарыдағы аталған екі сүт өңдеу кәсіпорындарын таңдай отырып: ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт өңдеу компаниясы немесе инновациялық сүт өңдеу-сату кооперативіне келісім-шарт бойынша сүтін тапсырады. Бұл инновациялық сүт өңдеу-сату кооперативі мен сүт өңдеу компаниясы жеке қосалқы шаруашылықтардың бірлестігі арқылы олардың жер телімін өңдеу, құрал-саймандармен қамтамасыз ету, несие, тауар несиеcін беруді ұйымдастыру және көрсетілетін мемлекеттік қолдаулар: субсидия, несиелік және салықтық жеңілдіктер және т.б. жүзеге асыруды ұйымдастырады (Сурет 1).

Бұл бәсекелестік жағдай жеке қосалқы шаруашылықтар үшін де сүт өңдеуші компания мен сүт өңдеу кооперативі үшін де өз мүдделерін қорғауға жағдай жасайды. Жеке қосалқы шаруашылықтардың шікі-сүтіне баға деңгейінің төмендеп кетпеуіне, ортадағы келісім-шарттың толық орындалуына, барлық қатысушы-мүшелердің бәсеке жағдайында мүдделерінің орындалуына, табыстарының артуына алып келеді.

ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт өңдеу компаниясы - аудан аумағындағы елді мекендердегі жеке қосалқы шаруашылықтарына кооперациялық байланыс негізінде құрылған сүт өндіруші бірлестіктердің (кооперативтер) шікі-сүттің, келісім-шарт негізінде, өздерінің арнайы сүт көліктерімен жиып, өңдеп, сатуды ұйымдастырған инновациялық сүт өңдеу кооперативтері болып табылады. Бұл сүт өңдеу кооперативтері сүт өнімдерін сатқаннан кейін сүт тапсырушыларға сүт құнын төлейді.

Сонымен қатар, ұзақ елді мекендерде орналасқан жеке қосалқы шаруашылықтардың сүтін өз көліктерімен жиған жеке кәсіпкерлер, жиылған сүтті ЖШС «ФудМастер-Шымкент» компаниясына немесе сол аудандағы басқа сүт өңдеуші-сатушы кооперативтерге келісім-шарт бойынша есептік келісім бағамен өткізеді, жеке кәсіпкерлердің бұл қызметіне қосымша төлем төленеді.

Сондықтан, Қазақстанның сүт шаруашылығы саласында нарықтың талаптарына сай дамытуда сүт шаруашылықтары аралық инновациялық-кооперациялық байланыс нәтижесінде өндірістік кооперативтер құрып, тек іріленген ірі сүт компаниялардың ғана мүдделерін ойламай, сонымен қатар (бірлестікке) кооперативке мүше болған барлық жеке қосалқы шаруашылықтардың

мүдделері де қорғалуы, яғни барлық қатысушыларға бірдей мемлекет жақтан субсидиялық, дотациялық қолдау, салықтық жеңілдіктер қарастырылуы қажет.

Қазақстан Президентінің 18 қазан 2021 жылғы «Жеке қосалқы шаруашылықтары қызметтері бойынша қолданыстағы заңдарға жасалған өзгерістерде», ... жеке қосалқы шаруашылықтарының статусын анықтау, ауылдық елді мекендерде жерді тиімді пайдалануды қамтамасыз ету, жеке қосалқы шаруашылығы үшін мемлекеттік қолдау іс-шараларына жол ашу, сонымен қатар, елдегі облыс және аудандарда жеке қосалқы шаруашылығын дамыту бойынша бағдарламалар, жоспарлар құру, бұл заңды бұзушыларды жауапқа тарту, — туралы айтылған. (Жеке қосалқы шаруашылықтары қызметтері бойынша қолданыстағы заңдарға жасалған өзгерістерде, 2021).

Қазақстан облыстары мен аудандарында инновациялық-кооперациялық сүт өңдеу (бірлестік) кооперативтерін ұйымдастыру және дамыту, кооперативке мүше болған жеке қосалқы шаруашылықтар мен шаруа (фермер) қожалықтары өзінің дербес өндірісін сақтай отырып кооперациялық байланыстың кейбір қызметтерін бірлесе атқарады. Кооперациялық байланысқан инновациялық сүт өңдеуші және сатушы кооператив жеке қосалқы шаруашылықтарды бірлестіре отырып, олардың дербестігін сақтайды. Жеке қосалқы шаруашылықтары аралық келісім-шарт негізінде құрылған сүт өңдейтін инновациялық кооперативтер, жалпы кооператив пен оның мүшелерінің шаруашылықтарын қолдау мақсатында қажет болса, кооператив өз ресурстарының бір бөлігін жеке қосалқы шаруашылықтарының шаруашылық қызметтерін (жер өңдеу, жем-шөп дайындау, жас нәсілді мал төлімен қамтамасыз ету және т.б.) тиімді қолдануға мүмкіндік береді, бұл кооперативтік байланыстың рөлін асырып, елдің азық-түлік әлеуетін арттырады, жеке қосалқы шаруашылықтардың толық қанды жұмыс істеп кетуіне және жалпы сүт шаруашылығы саласының қарқынды, әрі тиімді қызмет атқаруына жағдай жасайды.

Қорытынды

АҚШ фермерлер өнімдерін өндіру-өңдеу-сату бойынша кооперативтер құрып, толық интеграциялық байланыс негізінде 97 % бройлер «құс өндіру — өңдеу-сату» технологиясын жүзеге асырды, мемлекет тараптан өнімдерін сақтауға кооперативтік қоймалар салуға, сүт өнімдерін өңдеуге кооперативтерге салықтық жеңілдіктер, субсидия беру жүзеге асқаны анықталды (Ускенов т.б., 2018).

ЖШС «ФудМастер-Шымкент» сүт компаниясы кооперация үрдісі негізінде келісім бойынша сүт өндіруші жеке қосалқы шаруашылықтар бірлестігінен (кооперативінен) тұтынушыға дейін тік технологиялық тізбекті (сүт өндіру-тасмалдау-өңдеу-сату) инновациялық кооперативтік қызметтерін, сүтті өңдеу барысында қолда бар өндірістік қуаттарды толық қолдану мақсатында жаңа инновациялық сүт өнімдерін өндіруге, нарық талаптарына сай сапада, кең ассортиментте сүт өнімдерін тұтынушыларға сатуды ұйымдастырғандығы анықталды.

Елдің ауылдық елді мекендерінде жалпы өндірістік сүт кооперативтерін құру барысындағы негізгі кедергілердің бірі — кооперативтің әлеуетті мүшелері болған жеке қосалқы шаруашылықтарына техника мен жабдықтар

сатып алу үшін бастапқы қаржының жетіспеуі және екінші деңгейдегі банктердің несиелік ресурстары кооператив қатысушылары үшін қолжетімді болмауы әсерін тигізуде.

Қазақстанның басқа аймақтарындағы жеке қосалқы шаруашылықтарын кооперация үрдісі негізінде сүт өндейтін кооперативтер мен сүт компаниясын жоғарыдағы аталған сүтті жию және өндеуді ұйымдастырып, құру барысында, оның өндірістік қуатын толық пайдалану мақсатында, өңделетін шикі-сүттің ықтимал көлемі мен көліктік шығындарын, шикі-сүттің кооперативке келіп түсу маусымдылығын ескерген жөн.

Қандай ұйымдастыру жолы тәжірибеде қолданбасын барлығына қойылатын талап, сүт өндіру бірлестігінің (кооператив) мүшесі болған жеке қосалқы шаруашылықтарын нәсілді жас төлмен, құнажындармен қамту, техника, аралас жем, жанылғы, ветеринарлық дәрі-дәрмектер мен т.б. қамтамасыз етуді келісім-шарт негізінде сүт өндеуші-сатушы кооператив немесе сүт өндеуші компания өз мойнына алуы қажет.

Зерттеу барысында облыстағы жеке қосалқы шаруашылықтардың жалпы өндірілген сүтін «жию-өндеу-сату» қызметін жүзеге асыратын маманданған сүт өндеу-сату кооперативтерінің құрылмағаны айқын болды, әрбір елді мекендерде кооперациялық байланыс негізінде жеке қосалқы шаруашылықтарара сүт өндіру бірлестіктерін (кооперативтерін) құру және сол аудан аумағында сүт бірлестіктері (кооперативтері) аралық байланыс негізінде олардың шикі-сүтін келісім бойынша алатын өндеу-сату кооперативтерін құру қажеттігі негізделді және ұсынылды.

Бұл, жеке қосалқы шаруашылықтардың сүт өндіру әлеуетін толық пайдалануға, сүт өнімдеріне деген азық-түлік қауіпсіздігін қорғауға мүмкіндік береді, мемлекеттік қолдау негізінде бюджеттен қаражаттандыру, сүт өндіруші бірлестіктерді (кооперативті) қаржылық қолдаудың нарықтық бәсекеге сай жүйесін қалыптастыруға қол жеткізеді.

Қорыта келгенде, сүт шаруашылығы саласындағы жеке қосалқы шаруашылықтардың қолда бар ресурстарының әлеуетін толық пайдалануды қамтамасыз ететін инновациялық ғылыми жетістіктер мен даму бағыттарын таңдап, бәсекеге қабілеттілігін арттыратын жаңа инновациялық сүт өндеу-сату кооперативтерін құру біріншіден, инновациялық сүт өндіру бірлестіктеріне (кооперативтеріне) мүше болған жеке қосалқы шаруашылықтардың әлеуметтік-экономикалық өсуіне, екіншіден, ел ішіндегі жалпы сүт шаруашылығы саласы мен сүтті өндеу өнеркәсібінің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, елдің сүт өнімдеріне деген азық-түлік қауіпсіздігін қорғауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

«Жеке қосалқы шаруашылық туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 31 желтоқсандағы № 985 қаулысы.

Түркістан облысындағы ауыл, орман және балық шаруашылығы, 2017–2021 жж. Статистикалық жинақ, Түркістан, 2022, –140 б. / – <http://stat.gov.kz>

Қазақстан Президентінің 18 қазан 2021 жылғы «Жеке қосалқы шаруашылықтары қызметтері

бойынша қолданыстағы заңдарға жасалған өзгерістерде» KAZAKHSTAN TODAY. 18.10.2021: – https://www.kt.kz.rus/state/glava_gosudarstva_podpisa_l_ryad_zakonov_377923193.

Муталиева А., Дырка С., Сейтова В., Махатова А., Ускенов М. (2022). Analysis and forecast of milk production development in Kazakhstan. Қазақстан республикасы ұлттық ғылым академиясы Абай атындағы ҚҰПУ Хабаршысы. 5(399). Алматы. Сентябрь-Октябрь. 2022. – 322–231 б.

Ускенов М.Қ., Есболова А.Е., Муталиева А.А. (2022). Жеке қосалқы шаруашылықтарын кооперация негізінде өндірістік сүт кооперативтерін құру. «Әуезов оқулары-20: Мұхтар Әуезов мұрасы – ұлт қазынасы» М.О. Әуезовтің 125-жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция Еңбектері. М.Әуезов атындағы ОҚУ, 2022. –141–144 б.

Ускенов М.Қ., Есболова А.Е., Муталиева А.А. (2021). Сүт шаруашылықтарын инновациялық-кооперация негізінде дамыту. М. Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент. «Әуезов оқулары-19: Тәуелсіз Қазақстанға - 30 жыл» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның Еңбектері. Том 4. – 2021. – 347–349.

Ускенов М. К. Специализация и кооперация сельскохозяйственного производства. Монография. Изд. «Нұрлы бейне» Шымкент. 2014. 152 с.

A. Mutaliyeva, A. Yesbolova, M. Uskenov (2023). The state and prospects of development of dairy production in Kazakhstan: in cases of innovative technologies. Richtmann Publishing Academic Journal of Inter disciplinary Studies Richtmann Publishing Ltd. – January 16, 2023, – 105–114 б.

Uskenov M.K., Aidarova A.B., Esbolova A. E. (2018). Formation and development of innovative organizational forms of integration in poultry farming // Statistics, accounting and auditing, <http://sua.aesa.kz/>, <http://www.aesa.kz/>, Алматы: 4 (71) 2018. – С. 172–176.

«Фуд Мастер-Шымкент» ЖШС статистикалық мәліметтері. 2017–2021 жж. –Шымкент.

REFERENCES

Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2021. – No. 985 on the draft law of the Republic of Kazakhstan" on personal subsidiary farming".

Agriculture, Forestry and fisheries in the Turkestan Region, 2017-2021. Statistical collection, Turkestan, 2022. –140 p.

Internet resource: <http://stat.gov.kz>

In the "amendments to the current laws on the activities of personal subsidiary farms" of the president of Kazakhstan dated October 18, 2021 Kazakhstan today. 18.10.2021: https://www.kt.kz.rus/state/glava_gosudarstva_podpisa_l_ryad_zakonov_377923193.

Mutaliyeva A., Durka S., Seitova V., Makhatova A., Uskenov M. (2022). Analysis and forecast of milk production development in Kazakhstan. Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. 5(399). Almaty. September-October. 2022. – Pp. 322–231.

Uskenov M.K., Esbolova A.E., Mutaliyeva A.A. (2022). creation of production dairy cooperatives on the basis of cooperation of personal subsidiary farms. Proceedings of the International Scientific and practical conference dedicated to the 125th anniversary of M. O. Aueзов" aueзов readings-20: the heritage of Mukhtar Aueзов – the treasure of the nation". M. Aueзов training, 2022. –Pp. 141–144

Uskenov M.K., Esbolova A.E., Mutaliyeva A.A. (2021). development of dairy farms on the basis of innovative cooperation. Training named after M. Aueзов, Shymkent. Proceedings of the international scientific and practical conference" aueзов readings-19: 30 years of independent Kazakhstan". - Volume 4.2021. – Pp. 347–349.

Uskenov M.K. (2014). Specialization and cooperation of agricultural production. Monograph. Izd. "Nurly video" Shymkent. 2014. –152 P.

A. Mutaliyeva, A. Yesbolova, M. Uskenov (2023). The state and prospects of development of dairy production in Kazakhstan: in cases of innovative technologies. Richtmann Publishing Academic Journal of Inter disciplinary Studies Richtmann Publishing Ltd. – January 16, 2023. – Pp. 105–114.

Uskenov M.K., Aidarova A.B., Esbolova A.E. (2018). Formation and development of innovative organizational forms of integration in poultry farming // Statistics, accounting and auditing, <http://sua.aesa.kz/>, <http://www.aesa.kz/>, Алматы: 4 (71) 2018. – Pp. 172–176.

Statistical data of" food Master-Shymkent " LLP. 2017–2021 - Shymkent.

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Х.К. Абдрахманова, Қ.Б. Қудайбергенова МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ STEM- БІЛІМ БЕРУ ӘДІСІМЕН ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУҒА ДАЙЫНДЫҒЫ.....	7
Б.Ф. Әбжекенова, А.К. Мейрбеков, Е.Т. Бекіш, А.А. Куралбаева, Э.А. Сардарова АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА СӨЗДІК ҚОРДЫ ДАМЫТУ ОҚУ-ҚҰРАЛДАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТ НЕГІЗІНДЕ БАҒАЛАУ.....	20
М.А. Байдаулетова, К.Т. Жумагулов, Р.Ж. Мрзабаева РОЛЬ ДУХОВНО-РЫЦАРСКИХ ОРДЕНОВ В СТАНОВЛЕНИИ ВТОРОГО СРЕДНЕВЕКОВОГО РЕНЕССАНСА.....	34
Н. Балгабаева, С. Адиканова, А. Кадырова ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДАҒЫ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ.....	46
Д. Белесова, А. Ибашова, Г. Шаймерденова, С. Момбекова АҚПАРАТТЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ИНТЕРАКТИВТІ БЕЙНЕЛЕР МЕН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	60
П.К. Елубаева, Г.О. Беркинбаева, Г.К. Құлжанбекова, А.Х. Хамидова МЕДИАСАУАТТЫҚТЫ ТІЛ САБАҚТАРЫНДА ОҚЫТУ ЖАЙЫ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ.....	71
Б. Ермаханов, Б. Мухамеджанов, А. Исаев, Т.Данияров, М. Исаев ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ БІЛІМГЕРЛЕРІНІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫ ((WHOQOL-BREF) KAZ) КӨРСЕТКІШТЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ....	88
А.Ш. Ермекбаева АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ІСКЕРЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ИДИОМАЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	103
С.Б. Заурова, А.Е. Сагимбаева, Ж.С. Мукатаева ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАНЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	114
С.Н. Ибадулла, Қ.Ә. Жұмағұлова, А.Д. Майматаева, С.В. Суматохин STEM-БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ–КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ.....	132
М.С. Исаев, Т.А. Апендиев, Т.А. Данияров ТАРИХТЫ ОҚЫТУДА АҚПАРАТТЫҚ-ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН INTERNET ЖЕЛІСІН ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	146
Г.Р. Кошанова, Э.А. Абдыкеримова, А.Б. Туркменбаев, Б.Т. Құлжагарова, С.Р. Шармуханбет СТЕРЕОМЕТРИЯ КУРСЫН ОҚЫТУДА GEOGEBRA БАҒДАРЛАМАСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ШАРТТАРЫ МЕН МЕХАНИЗМДЕРІ.....	161
А. Кыдырбекова, А. Карымсакова, С. Идрисов ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАР: КЕШЕНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ.....	174
К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова, Д.Б. Абыкенова, И.Ш. Абишева, Ж.Б. Копеев STEM ЖОБАЛАР ӨЗІРЛЕУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ.....	190
А.К. Мыңжасар, Ж.М. Жаксибаева БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНА ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	205
А.К. Сагинтаева, П. Ричардсон, К. Плезент КОЛЛЕГИАЛДЫ БАСҚАРУ: ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ АҚШ УНИВЕРСИТЕТТЕРІНДЕГІ КЕЙС-СТАДИ.....	221

А.А. Сейталиева, Н.Т. Шындалиев, Ж.Б. Копеев, Д.И. Кабенов, К.Р. Қусманов ДУАЛДЫ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУ ЖАҒДАЙЫ.....	234
Н.К. Токжигитова, Г.С. Джарасова, Н.Н. Оспанова, А.Н. Токжигитова, С.Д. Байжуманов ІТ КҰЗЫРЛЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ДАЙЫНДАУДА ЖАСЫРЫН БАҒАЛАУДЫ ПАЙДАЛАНУ.....	246
Г.Т. Шериева, Ж.И. Исаева, Ж.Н. Сулейменова СТУДЕНТТЕРДІҢ ТІЛДІК-ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ КҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ.....	259
<i>Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова</i> МҰҒАЛІМДЕРДЕҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРС ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ АРТТЫРУ.....	270

ЭКОНОМИКА

Ә.А. Амангелді, А.К. Оразғалиева, Л.О. Абылкасимова, А.Б. Тлесова, Ж.Б. Кинашева ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМНІҢ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫ.....	286
М. Баймаганбетова, С. Баймаганбетов, А. Исаев МҰНАЙ БАҒАСЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ: ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА ТАЛДАУ.....	305
Г.И. Баймахамбетова, К.М. Камали, Э.С. Балапанова, М.Н. Нургабылов, М.Т. Баєтова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПкерлікті МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ.....	318
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, Д.О. Оналтаев, К.Н. Тастанбекова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕСІН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ МЕН ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ТАРТУ.....	335
Ж.Қ. Басшиева, Г.М. Мухамедиева, К.Ш. Сыздықова, Ф.И. Бокижанова, Н.Х. Маулина ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА.....	348
Г.Н. Бисембаева ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКА ЖАҒДАЙЫНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ (ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ МЫСАЛЫНДА).....	365
А.Ж. Бұхарбаева, А.К. Оралбаева, Р.К. Айтманбетова ҚАЗАҚСТАНДА АГРАРЛЫҚ ӨНДІРІС ПЕН АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМІН ӨТКІЗУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫН БАҒАЛАУ.....	381
Л.М. Давиденко, С.К. Құнязова, М.А. Амирова, З.А. Арынова, Т.Я. Эрнazarov, А.Қ. Бакпаева ӨНЕРКӘСІПТІК КОМПАНИЯЛАРДЫҢ ЭКО БРЕНДИНГІН РЕСУРСТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ (ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ).....	398
З.О.Иманбаева, Ж.Б. Кенжин, С.М. Есенғалиева, К.У. Нурсапина, Р. А. Малаева, А.М. Оспанова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ МАРКЕТИНГТІ ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	419
Л.А. Қудабаева, К.А. Абдықұлова, Д.А. Джунусова, Э.С. Балапанова, Г.А. Саймаганбетова ҰЛТТЫҚ КОМПАНИЯЛАРДЫҢ АКТИВТЕРІН БАСҚАРУ ТИІМДІЛІГІ АУДИТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	437
К.К. Мамүтова, Б.К. Нурмаганбетова, Ш.А. Капанова, Г.Н. Аппақова, А.А. Махфүз КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТІҢ НЕСИЕЛІК ТӘУЕКЕЛДЕРІН БАСҚАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.....	453
Г. Мауина, А. Жунусова, А. Жолмуханова, Б. Мустафаева, А. Құлмаганбетова ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ҚАЛАЛЫҚ МАРКЕТИНГ ҚҰРАЛДАРЫ (АСТАНА ЖӘНЕ АЛМАТЫ ҚАЛАЛАРЫ МЫСАЛЫНДА).....	471
К.Е. Мендигалиев ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ: СИПАТТАМАЛЫҚ ТАЛДАУ.....	484

Г.С. Мукина, Г.Е. Кайрлиева, А.Б. Тлесова, Ж.С. Карабаева, М.Т. Баймолдаева ӨНІРЛЕРДІ ДАМУ МЕМЛЕКЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАРЫН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	495
А.А. Муталиева, М. Ускенов, М. Сапарбаев, А.Н. Исахметова, Б.Б. Оразова ҚАЗАҚСТАНДА ЖЕКЕ ҚОСАЛҚЫ ШАРУАШЫЛЫҚТАРЫАРА КООПЕРАЦИЯ НЕГІЗІНДЕ ТИІМДІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ СҮТ ӨНДЕУ КООПЕРАТИВТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	509
Д.А. Рахметова, А.А. Нурғалиева, С. Дырка, Г.Ы. Бекенова, Г.А. Оспанова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ТУРИСТІК КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ.....	524
М.Б. Тасқараева, Р.А. Алшанов, Ж.Т. Бекбергенова, Г.С. Еркулова, Г.М. Кадырова АЙМАҚТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ӨРТАРАПТАНДЫРУ.....	542
Р.Ш. Тахтаева, М.Б. Молдажанов ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН БОЛАШАҒЫ.....	556
С.М. Хасенова, Е.К. Қуназов, М.А. Амирова, Г.Е. Нурбаева, Д.С. Бекниязова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӘСІПКЕРЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	570
Ұ. Юсупов, Г. Түсibaева, А. Оспанова, Г. Бермухамедова, Н. Тагайбекова МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БИЗНЕС-ПРОЦЕСТЕРДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ОҒТАЙЛАНДЫРУДА ВРМ ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІГІ.....	589

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Х.К. Абдрахманова, К.Б. Қудайбергенова ГОТОВНОСТЬ УЧИТЕЛЕЙ ШКОЛЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН МЕТОДОМ STEM-ОБРАЗОВАНИЯ.....	7
Б.Г. Абжекенова, А.К. Мейрбеков, Е.Т. Бекиш, А.А. Куралбаева, Э.А. Сардарова ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА СРЕДСТВ РАЗВИТИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	20
М.А. Байдаулетова, Қ.Т. Жұмағұлов, Р.Ж. Мрзабаева ЕКІНШІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЙТА ӨРЛЕУ ДӘУІРІНІҢ ДАМУЫНДАҒЫ РУХАНИ ЖӘНЕ РЫЦАРЬЛЫҚ ОРДЕНДЕРДІҢ РӨЛІ.....	34
Н. Балтабаева, С. Адиканова, А. Кадырова ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ.....	46
Д. Белесова, А. Ибашова, Г. Шаймерденова, С. Момбекова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ВИДЕО И ЗАДАНИЙ В ИНФОРМАЦИОННО- ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ.....	60
П.К. Елубаева, Г.О. Беркинбаева, Г.К. Құлжанбекова, А.Х. Хамидова СОСТОЯНИЕ ОБУЧЕНИЯ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ЯЗЫКОВЫХ АУДИТОРИЯХ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	71
Б. Ермаханов, Б. Мухамеджанов, А. Исаев, Т. Данияров, М. Исаев АНАЛИЗИРОВАТЬ ФОРМИРОВАНИЕ НА ОСНОВЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ((WHOQOL-BREF) KAZ) ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ОБУЧАЮЩИХСЯ ВУЗА.....	88
А.Ш. Ермакбаева РОЛЬ ИДИОМ В СИТУАЦИИ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	103
С.Б. Заурова, А.Е. Сагимбаева, Ж.С. Мукагаева ЗНАЧИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНОЙ ЛАБОРАТОРИЙ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	114
С.Н. Ибадулла, Қ.Ә. Жұмағұлова, А.Д. Майматаева, С.В. Суматохин ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ STEM-ОБРАЗОВАНИЯ.....	132
М.С. Исаев, Т.А. Апендиев, Т.А. Данияров ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИНТЕРНЕТ СЕТИ В ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ.....	146
Г.Р. Коцанова, Э.А. Абдыкеримова, А.Б. Туркменбаев, Б.Т. Құлжағарова, С.Р. Шармуханбет УСЛОВИЯ И МЕХАНИЗМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОГРАММЫ «GEOGEBRA» ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА СТЕРЕОМЕТРИИ.....	161
А. Кыдырбекова, А. Карымсакова, С. Идрисов ТЕХНОЛОГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ: КОМПЛЕКСНЫЙ АНАЛИЗ И ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР.....	174
К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова, Д.Б. Абыкенова, И.Ш. Абишева, Ж.Б. Копеев РЕАЛИЗАЦИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ ЧЕРЕЗ РАЗРАБОТКУ STEM ПРОЕКТОВ.....	190
А.К. Мыңжасар, Ж.М. Жаксибаева ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	205
А.К. Сагинтаева, П. Ричардсон, К. Плезент КОЛЛЕГИАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ: КЕЙС-СТАДИ УНИВЕРСИТЕТОВ КАЗАХСТАНА И США.....	221
А.А. Сейталиева, Н.Т. Шындалиев, Ж.Б. Копеев, Д.И. Кабенов, К.Р. Кусманов СОСТОЯНИЕ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	234

Токжигитова Н.К., Джарасова Г.С., Н.Н. Оспанова, А.Н. Токжигитова, С.Д. Байжуманов ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СКРЫТОЙ ОЦЕНКИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ IT КОМПЕТЕНТНЫХ ОБУЧАЮЩИХСЯ.....	246
Г.Т. Шериева, Ж.И. Исаева, Ж.Н. Сулейменова ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВО-ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ.....	259
Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ПРИМЕНЕНИЯ МАССОВОГО ОТКРЫТОГО ОНЛАЙН-КУРСА.....	270

ЭКОНОМИКА

А.А. Амангелды, А.К. Оразгалиева, Л.О. Абылкасимова, А.Б. Тлесова, Ж.Б. Кинашева ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ЭКОТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	286
М. Баймаганбетова, С. Баймаганбетов, А. Исаев ЦЕНЫ НА НЕФТЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ: АНАЛИЗ НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА.....	305
Г.И. Баймахамбетова, К.М. Камали, Э.С. Балапанова, М.Н. Нургабылов, М.Т. Багетова ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	318
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, Д.О. Оналтаев, К.Н. Тастанбекова ПРИВЛЕЧЕНИЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ И ИНВЕСТИЦИЙ КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	335
Ж.К. Басшиева, Г.М. Мухамедиева, К.Ш. Сыздыкова, Ф.И. Бокижанова, Н.Х. Маулина ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	348
Г.Н. Бисембаева СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ (НА ПРИМЕРЕ КЫЗЫЛОРДИНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	365
А.Ж. Бухарбаева, А.К. Оралбаева, Р.К. Айтманбетова ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПРОБЛЕМ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА И СБЫТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В КАЗАХСТАНЕ.....	381
Л.М. Давиденко, С.К. Кунязова, М.А. Амирова, З.А. Арынова, Т.Я. Эрнazarов, А.К. Бакпаева РЕСУРСНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОБРЕНДИНГА ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПАНИЙ (КАЗАХСТАНСКИЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ).....	398
З.О. Иманбаева, Ж.Б. Кенжин, С.М. Есенгалиева, К.У. Нурсапина, Р.А. Малаева, А.М. Оспанова ПУТИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО МАРКЕТИНГА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	419
Л.А. Кудабаетова, К.А. Абдыкулова, Д.А. Джунусова, Э.С. Балапанова, Г.А. Саймаганбетова ОСОБЕННОСТИ АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ АКТИВАМИ НАЦИОНАЛЬНЫХ КОМПАНИЙ.....	437
К.К. Мамутова, Б.К. Нурмаганбетова, Ш.А. Капанова, Г.Н. Аппакова, А.А. Махфудз ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ.....	453
Г. Мауина, А. Жунусова, А. Жолмуханова, Б. Мустафаева, А. Кулмаганбетова ИНСТРУМЕНТЫ ГОРОДСКОГО МАРКЕТИНГА В СФЕРЕ ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДОВ АСТАНЫ И АЛМАТЫ).....	471
К.Е. Мендигалиев СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ОПИСАТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ.....	484

Г.С. Мукина, Г.Е. Кайрлиева, А.Б. Тлесова, Ж.С. Карабаева, М.Т. Баймолдаева МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ.....	495
А.А. Муталиева, М. Ускенов, М. Сапарбаев, А.Н. Исахметова. Б.Б. Оразова ФОРМИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ИННОВАЦИОННЫХ МОЛОКОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ НА ОСНОВЕ КООПЕРАЦИИ ЛИЧНЫХ ПОДСОБНЫХ ХОЗЯЙСТВ В КАЗАХСТАНЕ.....	509
Д.А. Рахметова, А.А. Нургалиева, С. Дырка, Г.Ы. Бекенова, Г.А. Оспанова НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	524
М.Б. Таскараева, Р.А. Алшанов, Ж.Т. Бекбергенова, Г.С. Еркулова, Г.М. Кадырова ДИВЕРСИФИКАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	542
Р.Ш. Тахтаева, М.Б. Молдажанов ВЛИЯНИЕ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА НА ЭКОНОМИКУ СТРАНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	556
С.М. Хасенова, Е.К. Кунязов, М.А. Амирова, Г.Е. Нурбаева, Д.С. Бекниязова СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	570
У. Юсупов, Г. Тусибаева, А. Оспанова, Г. Бермухамедова, Н. Тагайбекова ВОЗМОЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВРМ В АНАЛИЗЕ И ОПТИМИЗАЦИИ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ.....	589

CONTENTS

PEDAGOGYR

Kh.K. Abdrakhmanova, K.B. Kudaibergenova READINESS OF SCHOOL TEACHERS TO TEACH NATURAL SCIENCE DISCIPLINES BY THE METHOD OF STEM EDUCATION.....	7
B.G. Abzhekenova, A.K. Meirbekov, E.T. Bekish, A.A. Kuralbayeva, E.A. Sardarova EXPERIMENTAL EVALUATION OF VOCABULARY DEVELOPMENT TOOLS IN THE ENGLISH CLASS.....	20
M.A. Baidautetova, K.T. Zhumagulov, R.Zh. Mrzabayeva THE ROLE OF MILITARY ORDERS IN THE DEVELOPMENT OF THE SECOND MEDIEVAL RENAISSANCE.....	34
Н. Балгабаева, С. Адиканова, А. Кадырова GAME TECHNOLOGIES ON INTERNET RESOURCES FOR TRAINING.....	46
D. Belessova, A. Ibashova, G. Shaimerdenova, S. Mombekova USING INTERACTIVE VIDEOS AND TASKS IN AN INFORMATION EDUCATION ENVIRONMENT.....	60
P.K. Yelubayeva, G.O. Berkinbayeva, G.K. Kulzhanbekova, A.Kh. Khamidova STATE OF MEDIA LITERACY EDUCATION IN LANGUAGE CLASSROOMS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....	71
B. Yermakhanov, B. Mukhamedzhanov, A. Issayev, T. Daniyarov, M. Isayev ANALYSIS OF HEALTHY LIFESTYLE FORMATION OF HIGHER EDUCATION EDUCATORS (WHOQOL-BREF) KAZ) INDICATORS.....	88
A.Sh. Yermekbayeva THE ROLE OF IDIOMS IN THE SITUATION OF BUSINESS COMMUNICATION IN ENGLISH.....	103
S.B. Zaurova, A.E. Sagimbayeva, Zh.S. Mukataeva THE IMPORTANCE OF USING VIRTUAL LABORATORIES IN EDUCATION.....	114
S.N. Ibadulla, K.A. ZHumagulova, A.D. Maimatayeva, S.V. Sumatokhin THE USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF STEM EDUCATION.....	132
M.S. Issayev, T.A. Apendiyev, T.A. Daniyarov PROBLEMS OF USE OF INFORMATION-DIGITAL TECHNOLOGIES AND THE INTERNET NETWORK IN HISTORY TEACHING.....	146
G. Kochshanova, E. Abdykerimova, A. Turkmenbayev, B. Kulzhagarova, S. Sharmukhanbet CONDITIONS AND MECHANISMS OF USING THE GEOGEBRA PROGRAM WHEN TEACHING A STEREOOMETRY COURSE.....	161
A. Kydyrbekova, A. Karymsakova, S. Idrissov TECHNOLOGIES USED IN INCLUSIVE EDUCATION: COMPREHENSIVE ANALYSIS AND LITERATURE REVIEW.....	174
K.M. Mukhamediyeva, G. Sh. Nurgazinova, D.B. Abykenova, I.Sh. Abisheva, Zh.B. Kopeyev IMPLEMENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION THROUGH THE DEVELOPMENT OF STEM PROJECTS.....	190
A.K. Myngzhassar, Zh.M. Zhaxibayeva PEDAGOGICAL ASPECTS OF TEACHING USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM.....	205
A. Sagintayeva, P. Richardson, K. Pleasant COLLEGIAL GOVERNANCE: CASE STUDIES OF UNIVERSITIES IN KAZAKHSTAN AND THE USA.....	221
A.A. Seitalieva, N.T. Shyndaliev, Zh.B. Kopeyev, D.I. Kabenov, K.R. Kusmanov THE STATE OF TEACHER TRAINING IN THE CONDITIONS OF DUAL TRAINING.....	234

N. Tokzhigitova, G. Jarassova, N. Ospanova, A. Tokzhigitova, S. Baizhumanov THE USE OF STEALTH ASSESSMENTS IN THE PREPARATION OF IT COMPETENT STUDENTS.....	246
G.T. Sheriyeva, Zh.I. Issayeva, Zh.N.Suleimenova DIDACTIC PRINCIPLES OF FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCE OF STUDENTS.....	259
D. Shrymbay, E. Adylbekova IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS BASED ON THE USE OF A MASSIVE OPEN ONLINE COURSE.....	270

EKONOMICS

A.A. Amangeldi, A. Orazgaliyeva, L.O. Abylkassimova, A.B. Tlessova, Z.B. Kinasheva ATTRACTIVENESS OF ECOTOURISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	286
M. Baimaganbetova, S. Baimaganbetov, A. Issayev OIL PRICES AND ECONOMIC GROWTH: CASE OF KAZAKHSTAN.....	305
G.I. Baymakhambetova, K.M. Kamali, E.S. Balapanova, M.N. Nurgabylov, M. Bayetova ECONOMIC MECHANISMS OF STATE SUPPORT OF SMALL INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	318
E.S. Balapanova, R.K. Arzikulova, A.T. Issaeva, D.O. Onaltayev, K.N. Tastanbekova ATTRACTION OF FINANCING AND INVESTMENTS AS A FACTOR OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENERGY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	335
Zh. Bashieva, G. Mukhamediyeva, K. Syzdykova, F. Bokishanova, N. Maulina DIGITAL ECONOMY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	348
G.N. Bisembayeva IMPROVEMENT OF STATE MANAGEMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE DIGITAL ECONOMY (ON THE EXAMPLE OF THE KYZYLORDA REGION).....	365
A.Z. Bukharbayeva, A.K. Oralbayeva, R.K. Aitmanbetova ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION AND MARKETING OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN KAZAKHSTAN.....	381
L.M. Davidenko, S.K. Kunyazova, M.A. Amirova, Z.A. Arynova, T.Ya. Ernazarov, A.K. Bakpayeva RESOURCE SUPPORT OF ECO-BRANDING OF INDUSTRIAL COMPANIES (KAZAKHSTAN AND FOREIGN EXPERIENCE).....	398
Z.O. Imanbayeva, Zh.B. Kenzhin, S. Yessengaliyeva, K. Nursapina, R. Malayeva, A. Ospanova WAYS TO DEVELOP MODERN MARKETING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	419
L. Kudabayeva, K. Abdykulova, D. Junussova, E. Balapanova, N. Maulina FEATURES OF THE AUDIT OF THE EFFECTIVENESS OF ASSET MANAGEMENT OF NATIONAL COMPANIES.....	437
K. Mamutova, B. Nurmaganbetova, Sh. Kapanova, G. Appakova, A.A. Mahfudz COMMERCIAL BANK CREDIT RISK MANAGEMENT ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM.....	453
G. Mauina, A. Zhunusova, A. Zholmukhanova, B. Mustafayeva, A. Kulmaganbetova INSTRUMENTS OF URBAN MARKETING IN THE SPHERE OF TOURISM (ON THE EXAMPLE OF ASTANA AND ALMATY CITIES).....	471
K.Y. Mendigaliyev THE CURRENT STATE OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: DESCRIPTIVE ANALYSIS.....	484
G. Mukina, G. Kairliyeva, A. Tlessova, Zh. Karabayeva, M. Baimoldaeva METHODOLOGY FOR EVALUATION OF STATE REGIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS.....	495

A. Mutaliyeva, M. Uskenov, M. Saparbayev, A. Issakhmetova, B. Orazova FORMATION OF EFFECTIVE INNOVATIVE DAIRY PROCESSING COOPERATIVES BASED ON THE COOPERATION OF PRIVATE SUBSIDIARY FARMS IN KAZAKHSTAN.....	509
D. Rakhmetova, A.A. Nurgaliyeva, Dyrka Stefan, G. Bekenova, G.A. Ospanova DIRECTION OF TOURIST ENTREPRENEURIAL DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	524
M. Taskarayeva, R. Alshanov, Zh. Bekbergenova, G. Yerkulova, G. Kadyrova DIVERSIFICATION OF THE REGIONAL ECONOMY.....	542
R. Takhtayeva, M. Moldazhanov INFLUENCE OF TOURISM DEVELOPMENT ON THE COUNTRY'S ECONOMY: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	556
S.M. Khassenova, E.K. Kunyazov, M.A. Amirova, G.E. Nurbayeva, D. Bekniyazova IMPROVING THE SYSTEM OF STATE SUPPORT FOR ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	570
U. Yussupov, G. Tussibayeva, A. Ospanova, G. Bermukhamedova, N. Tagaibekova THE ABILITY TO USE BPM IN THE ANALYSIS AND OPTIMIZATION OF BUSINESS PROCESSES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM.....	589

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.10.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 5.

РОО «Национальная академия наук РК»
050010, Алматы, ул. Шевченко, 28, т. 272-13-19